

Топола

часопис ЈУ Спомен-подручја

Доња Градина

Година IV, број 4.

Доња Градина 2018.

Садржај

Студије о рату и геноциду

Дејан Мотл: „Јасеновачки крематоријум“	11
Милош М. Дамјановић: „Др Нехемије Шенфајн - Биографија жртве Холокауста“	32
Ана Ћирић Павловић: “Genocide in the Age of Post-Truth: A Brief Introduction to Semantics”	51
Мирко Димић: „Православно гробље Урије у Босанској Дубици - стратиште српског становништва за вријеме НДХ“	62
Силвија Крејаковић: „Краљево, октобра 1941: жртве масовне одмазде пореклом са подручја које гравитира Доњој Градини“	77
Ведрана Адамовић: „Страдање Јевреја у Приједору 1941/1942“	97
Salamon Jazbec: „Koričan“	122

Документи и сјећања

Тања Тулековић: „Сјећање Милке Сумрак“	143
Марина Љубичић: „Сјећање Драгутина Челице“	156
Мирко Димић: „Документ Независне Државе Хрватске о логорисању српског становништва села Кукуњевац у Концентрациони логор Јасеновац“	164
Борис Радаковић: „Један документ Обласног комитета КПЈ за Босанску Крајину“	171

Ставови

Gavro Burazor: „Grobno polje 142“	183
-----------------------------------	-----

Прилози

Дејан Мотл: „Жути знак“	193
Никола Ожеговић, приказ књиге: Slavko Goldstein, Ivo Goldstein (koautor), <i>Jasenovac; Tragika, mitomanija, istina, Fraktura</i> , Zagreb 2016	199
Тања Тулековић: „Иницијатива за прикупљање фотографија, докумената и предмета који свједоче о страдању цивилног становништва за вријеме Независне Државе Хрватске“	203
Упутство сарадницима / Instructions for authors	211

Др Нехемије Шенфајн — Биографија жртве Холокауста

Милош М. Дамјановић

УДК 341.322.5:341.485]:929

Докторанд; Универзитет у Приштини,
Филозофски факултет - Косовска Митровица
milos_damjanovic@yahoo.com

Апстракт: Нехемије Шенфајн, лекар у Косовској Митровици између два светска рата, представљао је прави пример хуманости који оличава тај позив. Целог себе уложио је у развој и пружање медицинских услуга становништву ширег подручја града, у који је дошао и настанио се, искључиво из разлога здравствене помоћи угроженом народу. Овај руски Јеврејин, насељен у неутралној Швајцарској током Првог светског рата, сусрео се са члановима једне српске делегације која га је упознала са општим приликама у ратом опустошеној земљи. Заинтересован за лични допринос санирању здравствених прилика у заборављеним и забаченим европским пределима, Шенфајн се ставио на располагање својим саговорницима и, по завршетку Великог рата, дошао на Космет. Боравећи кратко време у Приштини, трајно се настанио у Косовској Митровици, где се бавио лекарском праксом у приватној режији, али и државној служби. Са супругом протестантске вероисповести и две ћерке, живео је у граду на Ибру све до нацистичке окупације и њиховог „коначног решења јеврејског питања“. Поред свог главног занимања, по коме је био препознатљив и на ширем географском тлу, и упамћен на временском растојању далеко иза смрти, др Шенфајн је био један од ретких индустријалаца у граду. Један од ретких Ашкеназа у граду, поделио је судбину осталог локалног јеврејског становништва, које је било сефардског порекла. Без изузетка, све који су им били доступни, нацисти су лишили слободе и депортовали железницом до логора на Старом Сајмишту, где су их на језив начин ликвидирали уз већину осталих заточеника. Тако се трагично окончао и живот др Нехемија Шенфајна који је несебично и пожртвовано лечио од болести и спасавао смрти људе без икаквог ексклузивитета без обзира на њихове верске, економске, националне или које друге разлике. Супруга и деца успели су да преживе рат, захваљујући интервенцији швајцарских дипломатских представника, који су им издали документа о аријевском пореклу. У раду ће се покушати реконструисати богата биографија овог знаменитог, угледног и поштованог Митровчанина,

чији је интензитет и разноврсност социјалног активизма оставио незабораван траг у животу грађана.

Кључне речи: Шенфајн, Косовска Митровица, здравство, Јевреји, Холокауст, Швајцарска, Ашкенази, Косово и Метохија

Србија је из Првог светског рата изашла окићена лаворним венцем победника, али су иза коначног војног и политичког успеха остали ненадокнадиви и незамисливо огромни губици у људству, привреди и здрављу нације. У том су погледу посебно били осетљиви и угрожени они крајеви нове, проширене државе, који су и пре избијања Великог рата важили за неразвијена и сиромашна подручја. Јужни предели земље, укључујући и Косово и Метохију, суочавали су се са последицама традиционалне економске пасивности и свеопштег пустошења које је рат оставио иза себе. Само становништво, поред заоштрених међуетничких односа и верског анимозитета, погађале су и тешке здравствене прилике. Оне су биле оличене у одсуству хигијенских навика код већине, претежно сеоског становништва и њиховој примитивној медицинској едукованости; недостатку професионалног лечничког кадра и техничке опремљености, као и општих услова за хоспитализовање болесника.

Послератне власти нове државе решење за ову врсту социјалног изазова пронашле су у појачаном развоју овог сектора и подизању капацитета и оспособљености здравствених објеката и радника. С тим у вези, у ове крајеве, где су наизменично још увек харале епидемије заразних болести, упућивале су стручно медицинско особље у циљу њиховог локализовања и уклањања опасности. Међу болничким екипама које су биле задужене за санирање лоших здравствених прилика на Косову и Метохији било је и јеврејских доктора из других крајева јужнословенске државе, како Сефарда, тако и Ашкеназа. Њима су се придруживали и они лекари пореклом из иностранства који су се одазвали позиву и потребама младе и сиромашне државе, којој је била добродошла свака врста помоћи и улагања. На тај начин, на Космет је доспео и швајцарски лекар Нехемије Шенфајн, кога је животни пут ту и зауставио.

У таквој новој, потпуно непознатој и туђој средини, обрео се др Шенфајн и с лакоћом и симпатијама пребродио све препреке и разлике које су стајале на путу између њега и заједнице. Разлика је

било неупоредиво више него сродности, али ниједна од њих није зауставила или успорила његову интеграцију у средину, која ће му постати нови завичај. Језичке, менталитетске, социјалне, религиозне, националне, класне и друге потенцијалне баријере успешно је отклањао. Брзо се сродио са локалном популацијом, с којом је долазио у учестали однос, коју је заволео, разумео и подржавао. Хуманистичке побуде су га довеле међу тај свет, и исте су га за њега везале и задржале. Интересе и потребе народа прихватао је као своје и свесрдно и безрезервно пружао подршку легитимним народним захтевима и тежњама. Шенфајнову отвореност, поистовећеност са широм заједницом, рапидност укључивања у друштвени живот и прихваћеност од стране домаћина, најуверљивије илуструје податак да је у својству хирурга окружне болнице, већ 1. јуна 1924. године подржао локалну иницијативу угледних грађана испољену у молби упућеној министру просвете Краљевине СХС о отварању шесторазредне гимназије у Косовској Митровици. Шенфајн се тако, убрзо по свом досељењу у град, нашао на листи од 141 цењеног и самосвесног грађанина, који су потраживали отварање виших разреда омиљене школе у месту. Молба Митровчана је услишена, ресорни министар је већ 8. јула позитивно одговорио на пристигли допис из Косовске Митровице.¹

* * *

Нехемије Шенфајн се родио 16. фебруара 1886. године у месту Острог, покрај многољудне Одесе, у тадашњем Руском царству, које су потресали учестали антисемитски валови погрома, од оца Леа и мајке Рифке Черниц.² Одеса је била станиште многобројне јеврејске заједнице, која је уживала предности потенцијала које је пружао космополитски црноморски град. Захваљујући томе, јеврејска заједница у Одеси изнедрила је бројне посленике у области културе, класичне музике, књижевности, сликарства и осталих слободних профе-

¹ Архив Југославије (у даљем тексту АЈ), Фонд Министарства просвете Краљевине Југославије, 66-745-1201, Државна реална гимназија Косовска Митровица, Учтиви грађани вароши К. Митровице - министру просвете у Београду, Кос. Митровица, 1. јуна 1924.

² *Ойшїина Краљево*, Матична служба за Косовску Митровицу, Посебна матична књига Косовска Митровица - реконструкције II, стр. 28.

сија.³ Није познато када је и зашто Нехемије напустио родно место и како се обрео у Швајцарској, где је боравио током година Првог светског рата 1914–1918. Судаћи по његовом тадашњем узрасту, могуће је да је у Швајцарској завршио због студија медицине, коју је дипломирао 1917. године.⁴

Нехемије се у протестантској цркви у Берну 1920. године оженио са Хедвигом, рођеном 1897. године у Берну од оца Фрица Шипбаха и мајке Кестли Лујзе. Исте године Нехемије се у Женеви састао са делегацијом српског Црвеног крста и при том изразио жељу да се лично упозна са озбиљношћу здравствених потешкоћа које су погађале нову државу, изграђену на рушевинама недавно протеклог рата. Као члан швајцарске мисије Црвеног крста за пострадале земље у рату, Нехемије долази у Краљевину СХС почетком 1922. године. Годину дана касније, по окончању мисије, Нехемије одлучује да са супругом Хедвигом, швајцарском протестанткињом, остане у Приштини, где је радио као лекар. Крајем те 1923. године напушта Приштину и одлази у Косовску Митровицу, где се трајно наставља, формира породицу и остаје до насилног лишавања живота током нацистичке окупације земље у Другом светском рату.⁵ Подаци о Шенфајновом доласку на Космет изгледа да нису поуздани, јер постоје непобитни докази да је Нехемије у годинама пре назначених већ био на Космету. Наиме, наредбом министра војног и морнарице Краљевине СХС од 9. јула 1921. године Нехемије Шенфајн одређен је по

³ Више о погромима у Одеси и општим приликама јеврејског живота у овој црноморској луци видети: Solomon Grayzel, *A history of the Jews - From the Babylonian exile to the present 5728-1968*, New York - Scarborough - London, 1968, 547-8; Cecil Roth, *A short history of the Jewish people 1600 B.C. - A.D. 1935*, London, 1936, 384-5; Ismar Elbogen, *A century of Jewish life*, Philadelphia, 1946, 53, 63, 200-1, 262, 265, 268, 395, 406, 552.

⁴ Ženi Lebl, *Do „konačnog rešenja“ - Jevreji u Srbiji*, Beograd, 2002, 17; Jaša Romano, *Jevreji zdravstveni radnici Jugoslavije 1941-1945. Žrtve fašističkog terora i učesnici u NOR-u*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1973, 158-9; Jaša Romano, *Jevreji zdravstveni radnici Jugoslavije 1941-1945. Žrtve fašističkog terora i učesnici u NOR-u*, u: Zbornik 2 - studije i građa o učešću Jevreja u narodnooslobodilačkom ratu, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1973, 73-263.

⁵ Pavle Dželetović Ivanov, *Jevreji Kosova i Metohije*, Beograd, 1988, 173; Зоран Ч. Вукадиновић, Милован Ј. Богавац, *Српска просвета и култура у Косовској Митровици 1836-1941*, Лепосавић, 2001, 326-7; Јаша Алмули, *Сврагање и сјасаванье српских Јевреја*, Београд, 2010, 61.

потреби службе, као новопримљен, за контрактуалног војног лекара III класе у сталној војној болници Косовске дивизијске области.⁶

У годинама између два светска рата у Косовској Митровици живело је стотинак сефардских Јевреја. Они су се у најсевернији град на Космету почели досељавати из Приштине и других већих балканских градова, почевши од краја XIX и почетка XX века. Иако су припадали истом народу, Нехемије је, као једини трајно настањени Ашкеназ у граду, остајао по страни од религиозног и друштвеног живота јеврејске заједнице. Услед мешовитог брака, широког световног образовања и усвојених савремених погледа на свет, може се закључити да се асимиловао у већински народ нове домовине. Симптоматична су у том погледу лична имена деце које је добио у браку са Хедвигом. Имали су две ћерке, рођене 20-их година, које су се звале Сузана и Љиљана. Обема су наденули српска имена, односно, кад је реч о Сузани, србизовану верзију јеврејског имена Шошана.⁷ За разлику од Нехемија, староседелачко сефардско становништво у граду било је дубоким патријархалним односима везано за своју религију и традицију, што се огледало и у, изузев неколицине изузетака, непостојању мешовитих бракова. На ступање у брачну заједницу са иновернима сефардска заједница у граду није гледала благонаклоно па је предузимала разне механизме да такав развој спречи још при првом назирању такве љубавне наклоности.⁸

Одмах по доласку у Косовску Митровицу, др Шенфајн се суочава са великом потражњом лечничких услуга у народу, услед оскудице лекарског кадра. Због тога, непрекидно је активан, стижући на све адресе одакле су долазили позиви за помоћ. Шенфајнова мобилност огледала се у његовом ангажовању у ванградским руралним срединама, чијим су житељима медицински радници били још недоступнији. Током 1924. или почетком 1925. године Шенфајн је службено посетио село Слатина у близини Косовске Митровице, које је тада било изложено епидемији неке инфективне болести. Поред

⁶ *Службени војни лист - орјан и издање Министарства војнога и морнарице*, Београд, бр. 27, 23. јули 1921, 1569-1572.

⁷ Ćedomir Prlinčević, *Nacionalno-socijalni položaj Jevreja na Kosovu do 1941. godine*, Glasnik Muzeja Kosova, XV-XVI (1987/88), 121-142.

⁸ О мешовитим браковима косметских Јевреја погледати у: Miloš Damjanović, *Rabini na Kosovu i Metohiji i duhovni život Židova Kosova i Metohije*, ESSEHIST - časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti, br. 5 (2013), 60-74.

рада на сузбијању заразе, Шенфајн је у истом селу вршио и медицинске прегледе људи. Присуство доктора на селу добро је дочекано од стране мештана, па су сељани искористили његов боравак и за личне лекарске услуге. Услуге прегледа и уверења о старости др Шенфајн је наплаћивао по 125 динара, од којих је 25 динара одлазило на таксу. Сиромашним сељацима који нису имали да плате Шенфајн је омогућио накнадну исплату преко њиховог учитеља Антонија Вуксановића. О делатности др Шенфајна у Слатини, учитељ Вуксановић казао је следеће: „Што ме оптужују за новац у вези са доктором Шенфајном ствар стоји овако: Г. др Шенфајн дошао је у школу ради констатовања неке епидемије и том приликом пријавило му се неколико људи ради прегледа и давања уверења о престарелости за ослобођење личног пореза. Г. доктор је од свакога наплатио за труд новац, а неколицина нису имали и он је казао да предаду мени доцније те сам ја и примио од њих и новац послао доктору. Доктор је наплаћивао по 100 динара и 25 динара таксе - укупно по 125 дин., а не по 150 дин. како тврде сведоци“.⁹

Током живота и рада у Косовској Митровици, Нехемије је стекао општу популарност и поштовање од свих житеља и града и околине, који су високо ценили његову стручност, поштеност и доброчинство. Суочен са великим сиромаштвом народа, Нехемије је, препознајући њихову немаштину и простодушност, неретко иступао као прави народни лекар и помоћник, бесплатно лечећи пацијенте који нису били у стању да плате лекарске услуге, или лично обезбеђивао медикаменте за сиромашне болеснике. Услед таквог приступа и односа са људима, углађеног држања и пристојног опхођења, грађани свих конфесија и националности узвраћали су му јавним поштовањем и речима захвалности. Од 1932. године руководио је амбулантом Трепче, залажући се за развој здравствене културе на овом подручју.¹⁰

Немогуће је ни приближно установити број људи којима је Нехемије својим медицинским знањем, искуством и вештинама помогао. За здравствену помоћ обраћали су му се сви којима је она била

⁹ АЈ, Фонд Министарства просвете Краљевине Југославије, 66-1631-1733, Начелство среза косовскомитровичког Косовска Митровица, Саслушање Антонија Вуксановића, учитеља у Слатини ср. к.митровичког у округу звечанском по разним кривицама, а у вези предмета бр. 98/25, Косовска Митровица, 17. фебруара 1925.

¹⁰ З. Ч. Вукадиновић, М. Ј. Богавац, *Исџо*, 327.

потребна, и то не само градско становништво, већ и из оближњих и удаљених села. Како је Нехемије дуго био једини професионални, стално радно ангажовани доктор у граду, можемо само претпоставити колика је била навала болесног народа и какво је то преоптерећење било за њега. Дијапазон лица на којима је стручно интервенисао кретао се од оних витално угрожених до безазлено болешљивих. Распон пацијената се у класном погледу такође кретао од оних добростојећих грађана - трговаца, чиновника, индустријалаца и хотелијера до оних најсиромашнијих и платежно неспособних. Без обзира на њихову платежну моћ или тежину здравственог стања, Нехемије је свима подједнако, без икаквог калкулисања и уских интереса, излазио у сусрет и помагао саветима, делима, лековима, хируршким захватима и сл. Поред многобројног, шареноликог обичног света, Нехемије је збрињавао и угледне косовскомитровачке грађане, јавне и познате личности из пословног света, државне службенике и угледна лица. Шенфајн је неуморно лечио познатог националног радника из времена борбе за ослобођење од Османлија, пензионисаног учитеља и некадашњег председника општине Косовска Митровица - Јосифа Поповића, који је након дуже и тешке болести преминуо 25. маја 1933. године. У некрологу, у ком је покојникова супруга Мара изјавила речи захвалности појединцима и грађанству на изјавама саучешћа и учешћу на последњој поворци, истиче се и она упућена чувеном косовскомитровачком лечнику: „Захваљујемо на усрдном лечењу г. др Шенфајну који га је стално у болести лечио“.¹¹

Документован је само миноран број случајева које је др Шенфајн медицински збринуо. Реч је углавном о жртвама трагичних збивања, несрећних случајева, повреда на раду итд. Код др Шенфајна завршавале су и особе које су покушавале самоубиство. Он је био последња лука спаса за све безнадежне случајеве, односно оне у критичном стању. У покушају суицида др Шенфајн је указао помоћ локалној кафанској певачици Љубици Спирић, која је уз музику забављала госте хотела „Београд“ у Косовској Митровици. Након хапшења, она је покушала да се отрује раствором лизола који је испила у затвору. У таквом стању пренесена је у бановинску болницу, где јој је Шенфајн указао неопходан медицински третман.¹²

¹¹ *Полиџика*, Београд, 3. јун 1933, стр. 20.

¹² *Полиџика*, Београд, 8. новембар 1934, стр. 9.

Посебно тешки медицински случајеви биле су жртве неретких инцидената који су се збивали у највећем руднику Трепча, покретачу општег развоја града и околине. У рударским јамама дешавали су се несрећни случајеви, нарочито опасни по живот рудара. Услед експлозија мина долазило је до смртних исхода или до тешких рањавања које су животну угрожавале запослене раднике Трепче. Приликом такве једне експлозије у поменутом руднику страдала су четири рудара, од којих је један преминуо убрзо по смештају у болници, двојица су се борила за живот, а један је био ван животне опасности. Повређени рудари довезени су на лечење у бановинску болницу, где се о њима побринуло медицинско особље, укључујући и др Шенфајна. Најтеже повређени радник, Миле Влаисављевић из Дабра, Среза оточког, имао је повреде лица и очију, те прелом леве ноге испод колена, па су му је ампутирали. Приликом хоспитализације унесрећених радника, у граду познатог лекара Шенфајна пацијент Влаисављевић препознао је по гласу, у немогућности да га угледа услед повреда очију које је задобио при експлозији мине. Том приликом му се обратио и замолио реномираног лекара да му спаси вид: „Докторе, спаси ми очи!“¹³ На овом примеру најбоље се може сагледати и спознати општа познатост и респектованост др Шенфајна које је уживао међу својим савременицима.

Са убрзаним демографским, привредним и инфраструктурним развојем града од 30-их година XX века, Косовска Митровица постаје и регионални здравствени центар, у ком је била стационарирана и бановинска болница. Поред др Шенфајна, у граду ординирају и многи други здравствени радници, попут управника болнице др Александра Рафајловића, хирурга др Војислава Стојановића, др Тодора Цветковића и других.¹⁴ Поред цивилних, у посебним случајевима грађанству су били на располагању и бројни војни лекари, пошто је Косовска Митровица била и седиште војног округа. Допринос развоју здравства у граду имао је и рудник Тгерса Mines Limited, који је основао три амбуланте за потребе лечења својих радника - у Старом Тргу, Првом Тунелу и Косовској Митровици. У овој последњој ординирао је др

¹³ *Полиџика*, Београд, 19. јул 1937, стр. 14.

¹⁴ О развоју здравственог система у Косовској Митровици после Првог светског рада погледати: М. Станић, Д. Сташић, Д. Ракић, С. Закић, *Историја и биохемијске службе на Косову и Метохији*, Praxis Medica, vol. 35 (3-4), 123-125.

Шенфајн.¹⁵ Без обзира на повећање бројности лекарског особља у граду, подизање и јачање лабораторијских, амбулантних и болничких капацитета, др Шенфајн је остао најомиљенији градски лекар. Народ је имао највише поверења у њега и у народу је важио за најпозванијег и најмеродавнијег лекара. О томе сведочи Марија Несторовић из села Рударе покрај Звечана: „Оно што ти каже (др Шенфајн, п. а.), иди где год хоћеш, то ти је тапија“.¹⁶

О људској скромности др Шенфајна, његовом одличном познавању српског језика, који је брзо савладао иако му није био матерњи, о добротинству и бесплатном лечењу болесника и професионалној стручности сведочи и Миленко Милосављевић из села Козарева у околини Косовске Митровице, чијег је болесног брата примио на лечење. О непогрешивости др Шенфајна у постављању дијагнозе и третману болести, као и најбољим саветима у вези са болешћу, Милосављевић истиче следеће Шенфајнове речи упућене оцу који му је довео болесног сина: „Ја могу једно да ти кажем, да чекаш шеснаесту годину, ако сам по себе, током узраста, током развоја да то савлада, а лека, у Женеву га води, цабе“.¹⁷ Евоцирајући сећање на своје рано детињство и живот у Косовској Митровици у предратним годинама и током година окупације, доктора Шенфајна се сећа и Албанац Сејди Сулејмани.¹⁸

Осим хуманог лекарског позива, који му је био примарна професија, Нехемије је оставио трага и у историји рударства Косова и Метохије. Наиме, он је у међуратном периоду био један од ретких индустријалаца у граду, и судећи по томе, припадао имућнијем слоју грађанства. Рудник „Дреница“ у околини Косовске Митровице био је својина др Шенфајна и браће Попадића. Док је рудник био у њиховом власништву, до касних 30-их година XX столећа, у њему су откривене велике наслаге аморфног магнезита првокласног квалитета. По открићу богатог налазишта, подигнуте су високе пећи за топљење руде магнезита, а мала количина експлоатисане руде транспортована је за Зеницу, где је у постројењима тамошње индустрије гвожђа

¹⁵ З. Ч. Вукадиновић, М. Ј. Богавац, *Исџо*, 114.

¹⁶ Видео-сведочење Марије Несторовић из села Рударе код Косовске Митровице дато аутору.

¹⁷ Видео-сведочење Миленка Милосављевића из села Козарево у околини Косовске Митровице, дато аутору.

¹⁸ Norman H. Gershman, *Besa - Muslims who saved Jews in World War II*, Syracuse, 2008, 110.

извршено њено тестирање, које је показало да је магнезит са овог налазишта изузетно добар.¹⁹ Убрзо по овом великом открићу, налазиште је прешло у сопственост крупног јеврејског индустријалца из Загреба, Леа Милера. На њему су током 1937. године извођени истражни и припремни радови већег обима и тиме створене могућности за ископавање магнезитове руде, њено калцинирање и млевење.²⁰ Променом власништва над рудником Дреница, изгледа да је и Нехемијина укљученост у локални рударски и индустријски сектор престала, иако за то немамо директну потврду.

Мало се зна о животу Нехемијине супруге и њихове деце током живота у Косовској Митровици пре Априлског рата 1941. Није нам познато чиме се бавила Хедвига и какав је друштвени живот водила. Породица је живела на високој нози, па се да наслутити да су активно узимали учешћа у многим културним, забавним, спортским, музичким, уметничким и другим догађајима, свечаностима и прославама које су се организовале у граду. Родитељи су се свакако трудили да деци приуште и квалитетно образовање, па тако затичемо њихову ћерку Сузану Шенфајн, током тридесетих година, као ученицу Државне потпуне женске реалне гимназије у Скопљу. Школске 1938-39. године, Сузана је похађала 5. разред ове реалке и успешно положила поправни испит, на који је остављена заједно са још 17 ученица из њеног одељења.²¹

Прекретница у животу др Нехемија и породице Шенфајн наступила је по избијању Другог светског рата у Југославији, односно по њеној окупацији и нацистичком спровођењу политике „коначног решења јеврејског питања“. Судбоносан обрт у животу Шенфајнових и осталих Јевреја у Косовској Митровици наступа по уласку окупаторских трупа у град и успостављању локалних власти под контро-

¹⁹ *Правда*, Београд, 9. март 1935, стр. 4.

²⁰ Алекса Јовановић (ур.), *Сјоменица двадесетипетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937 (са 242 слике у шексиу 3 слике и 1 картом у прилоу)*, Скопље, 1937, 746.

²¹ Државна потпуна женска реална гимназија у Скопљу, *Извештај за школску 1938-39. год.*, Скопље, 1939, 57-61; Milosh M. Damjanovic, *Jewish students in the schools in Skopje during the years before the introduction of Numerus Clausus 1938-1940*, in: *Jews in Macedonia: history, tradition, culture, language and religion - On the occasion of the 70th anniversary of the renewal of the work of the Jewish community in Macedonia after the Second World War (1944-2014)*, Skopje, 2015, 183-195.

лом и менторством окупатора. Од првих дана окупације, у складу са циљевима окупатора, спроводе се све социјалне, економске, физичке и друге мере терора над лицима јеврејског порекла. За разлику од осталих јеврејских мушкараца у граду, изгледа да Нехемије није лишаван слободе и присиљаван на понижавајуће јавне радове, све до хапшења које је уследило фебруара 1942. године. Повлашћени положај у односу на остале своје истовернике имао је да заслужи, могуће, благонаклонијем држању становништва и локалних власти, којима су услуге др Шенфајна још увек биле потребне, или су покушавали да се, барем на тај начин, док је год могуће, одуже за све услуге и добротинства која им је чинио у прошлости, током срећнијих, мирнодопских времена.²²

Нехемија је фебруара 1942. године ухапсио Гестапо, а 5-6 дана касније ухапшене су и Хедвига, и тада 13-годишња ћерка Љиљана. Друга ћерка Сузана, тих фаталних дана за породицу, налазила се у Београду, код породичних пријатеља, те је тако избегла непријатности са којима су се суочили остали чланови породице у Косовској Митровици. Супруга и ћерка др Нехемија ухапшене су упркос показивању докумената о нејеврејском пореклу, које нацисти нису прихватили пошто нису били оригинални. Уз то су Хедвигу током саслушања вређали због брака са Јеврејином, а шеф локалне СД полиције Хауздинг приметио је на њеној руци брилијантски прстен, који је на његов захтев морала да му преда. У породичној кући Шенфајнових извршена је преметачина и опљачкани су сви драгоцени предмети. Том приликом отуђили су златан накит, уметничке слике, сребрни есцајг и пола милиона динара у готовини. Тако су Шенфајнови допели у касарну, одакле су са осталим још одавно ухапшеним косовскомитровачким Јеврејима, у првој половини марта 1942. године, транспортовани железницом до Земуна, да би одатле пешице били спроведени до логора на Старом Сајмишту. Заточенике су логорске власти убацивале у специјално дизајниран камион Saueg, који је служио као покретно возило смрти. Током транспорта, у комору камиона у којој су били смештени јеврејски путници, убациван је ауспих, па су несрећници проналазили смрт у гушењу и највећим мукама. Претпоследњим транспортом, 8. или 9. маја 1942. године, у

²² Милош М. Дамјановић, *Холокауст на Космету - студија случаја: Косовска Митровица*, Топола - часопис ЈУ Спомен-подручја Доња Градина, 2 (2016), 112-139.

смрт је отпутовао и др Нехемије. При расстанку са супругом и ћерком, којима је бранио да му се придруже у превозу, саветовао је жену да се обрати швајцарском посланству за ослобођење из логора. На њихову интервенцију, пружајући доказе о нејеврејском пореклу Хедвиге, ослобођене су 15. маја, и по пуштању на слободу успеле су да дођу и до друге ћерке Сузанае. Већ два дана касније, окупационе власти су их све ухапсиле и одвеле у логор на Бањици. На слободу су пуштене тек након што је Хедвига потписала изјаву да никоме неће причати о збивањима на Сајмишту које је искусила.²³

Док је био заточен у логору на Сајмишту, Нехемије је служио као логорски лекар.²⁴ С обзиром на неподношљиве хигијенске, временске, прехранбене и стамбене услове који су владали у логору, односно целокупан режим управе, мора да је уз остале затворене јеврејске лекаре Нехемије имао пуне руке посла. И у тим крајње нељудским приликама дошла је до изражаја његова карактерна црта и морална узвишеност коју је демонстрирао као и раније у редовним околностима. У међувремену, породична кућа Шенфајнових у Косовској Митровици преотета је од окупатора, који ју је учинио седиштем локалног Гестапа.²⁵ С друге стране, у литератури се може пронаћи податак да је пре хапшења др Шенфајна, још септембра 1941. године, Месни комитет КПЈ преко свог секретара Алија Шукрије, понудио доктору пребацивање на Копаоник, где би служио као лекар у Копаоничком партизанском одреду. Према истом извору, Нехемије је понуду одбио, уздајући се у обећање Џафера Деве и других високопозиционираних албанских сарадника окупатора да ће га сачувати од прогона и ликвидације.²⁶

²³ З. Ч. Вукадиновић, М. Ј. Богавац, *Истџо*, 327; Р. Дž. Ivanov, *Isto*, 173-6; Zdenko Levntal (ur.), *Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji*, Beograd, 1952, 29-31; Небојша Озимих, *Јевреји у логору на Црвеном крсту*, Ниш, 2014, 19; Ženi Lebl, *O Jevrejima na Kosovu i u Sandžaku*, Jevrejski almanah 1971-1996, Beograd, 2000, 209-224.

²⁴ Jovan Rajs, Kristina Hjertén von Gedda, *Opunomoćenik učutkanih*, Beograd, 2004, 76-7.

²⁵ Драган Фртунић, *Шехер-Митровица под Звечаном*, Београд, 2010, 153; Милован Ј. Богавац, *Виша српска гимназија у Косовској Митровици 1941-1944 - једина српска средња школа на Косову и Мешохији за време немачке окупације*, Београд, 2012, 15.

²⁶ Милорад Вавић, *Косовски Јевреји за време окупације 1941-1944*, Обележја - часопис за друштвена питања, науку и културу, бр. 5 (1983), 141-155.

Захваљујући томе што су преживеле Други светски рат, Хедвига и Љиљана су као сведоци дешавања на Сајмишту пружиле сазнање о последњим данима живота др Шенфајна и својим искуствима боравка на том језивом подручју. Осим тога, Хедвирино сведочење које је после рата, 19. априла 1947. године, дала пред Државном комисијом за утврђивање злочина окупатора и њихових помагача, детаљан је и богат извор података о општим приликама које су владале у логору током последњих месеци боравка српских Јевреја у њему. Као такво, послужило је многим истраживачима који су обрађивали тему страдања српских Јевреја и оних који су се бавили логором на Сајмишту, па је у потпуности или делимично расуто на страницама многих публикација које су се дотакле овог логора и трагичних збивања у њему током ратних година или искоришћено као материјал за реконструкцију логорског живота.²⁷

* * *

Руски Јеврејин, др Нехемије Шенфајн, био је један од најпроминентнијих фигура у јавном животу Косовске Митровице у временском раздобљу између Првог и Другог светског рата. На Косово и Метохију дошао је свеже ожењен, из Швајцарске, недуго по окончању Великог рата. Са депутацијом њиховог Црвеног крста задржао се на Космету годину дана у мисији борбе против епидемија заразних болести. По повратку колега у домовину, Нехемије је одлучио да им се не придружи, па је остао у средини у којој је дотле са успехом био на пословном задатку. Увидевши сву заосталост ових крајева, беду становништва, њихову патњу и добродушност, Нехемије је, руковођен чистим човекољубљем, одлучио да остане и буде од добробити за народ који се суочавао са многобројним проблемима у животу. Задржавање се претворило временом у трајну настањеност. У Косовској Митровици Нехемије је провео неке од најсрећнијих дана у животу, ту је провео срећне тренутке породичног живота, добио децу, али истовремено доживео и нај-

²⁷ Jaša Almulji, *Jevrejke govore*, Beograd, 2005, 139; Jaša Romano, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. Žrtve genocida i učesnici NOR*, Beograd, 1980, 81; Gabriele Anderl, Valter Manošek, *Propalo bekstvo - jevrejski transport „Kladovo“ na putu za Palestinu 1939-1942*, Beograd, 2004, 255; Зоран Милентијевић, *Jevreju zaštocеници логора Црвени крст*, Ниш, 1978, 18; Kristofer Brauning, *Konačno rešenje u Srbiji - Judenlager na Sajmištu - studija slučaja*, u: *Jevrejstvo, antisemitizam i Holokaust - zbornik radova*, Ljubljana, 2013, 251-281.

непријатније тренутке, који су нанели трајне трауме, бол, губитке и ожиљке у животима чланова породице. Богатог искуства, лепих манира, отменог држања, високо образован и материјално добростојећи, широкогруд и пријатан, радо је приман у свако друштво. Иако странац, неприметно се стопио са својим домаћинима, и од првог дана узео активног учешћа у животу грађанства. У граду на Ибру бавио се лекарским позивом у приватној режији, али и као доктор у државној служби. Као успешног, поштеног и великодушног човека, стручног и хуманог лекара упамтили су га савременици, и много година после његове трагичне смрти. Поред примарне професије медицинског радника, Нехемије је пословао и на пољу рударства, па је са браћом Попадић био сопственик рудника Дреница у широј околини града. Због јеврејског порекла, током нацистичке окупације земље у Другом светском рату, насилно је лишен живота, а породична имовина опљачкана.

Нехемије Шенфајн
<yvng.yadvashem.org>

*Нехемије Шенфајн као припадник
Војске Краљевине СХС,
Косово и Метохија*
<yvng.yadvashem.org>

*Нехемије Шенфајн са супругом Хедвигом и ћерком Сузаном у
Косовској Митровици 1925. године*

<yvnj.yadvashem.org>

*Нехемије Шенфајн
(Архива аутора)*

Извори и литература

Архивски извори

Архив Југославије, Фонд Министарства просвете Краљевине Југославије

Архива аутора

Општина Краљево, Матична служба за Косовску Митровицу

Објављени извори

Државна потпуна женска реална гимназија у Скопљу, *Извештај за школску 1938-39. год.*, Бановинска штампарија „Немања“, Скопље, 1939.

Периодика

Политика, Београд (1933, 1934, 1937)

Правда, Београд (1935)

Службени војни лист - орјан и издање Министарства војнога и морнарице, Београд (1921)

Сведочења

Милосављевић Миленко (Бањска, Србија)

Несторовић Марија (Косовска Митровица, Србија)

Литература

Almuli Jaša, *Jevrejke govore*, Signature, Beograd, 2005.

Алмули Јаша, *Спрадање и сјасаване српских Јевреја*, Завод за уџбенике, Београд, 2010.

Anderl Gabriele, Manošek Valter, *Propalo bekstvo - jevrejski transport „Kladovo“ na putu za Palestinu 1939-1942*, Jevrejski istorijski muzej, Beograd, 2004.

Богавац Ј. Милован, *Виша српска гимназија у Косовској Митровици 1941-1944 - једина српска средња школа на Косову и Метохији за време немачке окупације*, Обележја плус, Београд, 2012.

- Brauning Kristofer, *Konačno rešenje u Srbiji - Judenlager na Sajmištu - studija slučaja*, u: *Jevrejstvo, antisemitizam i Holokaust - zbornik radova*, Forma 1 d. o. o, Ljubljana, 2013, 251-281.
- Вавић Милорад, *Косовски Јевреји за време окупације 1941-1944*, Обележја - часопис за друштвена питања, науку и културу, бр. 5 (1983), 141-155.
- Вукадиновић Ч. Зоран, Богавац Ј. Милован, *Српска просвета и култура у Косовској Мишровици 1836-1941*, Институт за српску културу - Приштина / Учитељски факултет Призрен, Лепосавић, 2001.
- Gershman H. Norman, *Besa - Muslims who saved Jews in World War II*, Syracuse University Press, Syracuse, 2008.
- Grayzel Solomon, *A history of the Jews - From the Babylonian exile to the present 5728-1968*, A Mentor book, New York - Scarborough - London, 1968.
- Damjanovic M. Milosh, *Jewish students in the schools in Skopje during the years before the introduction of Numerus Clausus 1938-1940*, in: *Jews in Macedonia: history, tradition, culture, language and religion - On the occasion of the 70th anniversary of the renewal of the work of the Jewish community in Macedonia after the Second World War (1944-2014)*, Jewish community in the Republic of Macedonia, Skopje, 2015, 183-195.
- Damjanović Miloš, *Rabini na Kosovu i Metohiji i duhovni život Židova Kosova i Metohije*, ESSEHIST - časopis studenata povijesti i drugih društveno-humanističkih znanosti, br. 5 (2013), 60-74.
- Дамјановић М. Милош, *Холокауст на Космету - студија случаја: Косовска Мишровица*, Топола - часопис ЈУ Спомен-подручја Доња Градина, 2 (2016), 112-139.
- Elbogen Ismar, *A century of Jewish life*, The Jewish publication society of America, Philadelphia, 1946.
- Јовановић Алекса (ур.), *Споменица двадесетогодишњице ослобођења Јужне Србије 1912-1937 (са 242 слике у шексу 3 слике и 1 картом у прилоу)*, Штампарија „Јужна Србија“, Скопље, 1937.
- Lebl Ženi, *Do „konačnog rešenja“ - Jevreji u Srbiji*, Čigoja štampa, Beograd, 2002.
- Lebl Ženi, *O Jevrejima na Kosovu i u Sandžaku*, Jevrejski almanah 1971-1996, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 2000, 209-224.

- Levntal Zdenko (ur.), *Zločini fašističkih okupatora i njihovih pomagača protiv Jevreja u Jugoslaviji*, Savez jevrejskih opština FNR Jugoslavije, Beograd, 1952.
- Милентијевић Зоран, *Јевреји зајоченици лојора Црвени крст*, Народни музеј Ниш, Ниш, 1978.
- Озимић Небојша, *Јевреји у лојору на Црвеном крсту*, Народни музеј Ниш, Ниш, 2014.
- Prlinčević Čedomir, *Nacionalno-socijalni položaj Jevreja na Kosovu do 1941. godine*, Glasnik Muzeja Kosova, XV-XVI (1987/88), 121-142.
- Rajs Jovan, Hjertén von Gedda Kristina, *Opunomoćenik učutkanih*, Partennon, Beograd, 2004.
- Romano Jaša, *Jevreji Jugoslavije 1941-1945. Žrtve genocida i učesnici NOR*, Jevrejski istorijski muzej Saveza jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1980.
- Romano Jaša, *Jevreji zdravstveni radnici Jugoslavije 1941-1945. Žrtve fašističkog terora i učesnici u NOR-u*, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1973.
- Romano Jaša, *Jevreji zdravstveni radnici Jugoslavije 1941-1945. Žrtve fašističkog terora i učesnici u NOR-u*, u: Zbornik 2 - studije i građa o učešću Jevreja u narodnooslobodilačkom ratu, Savez jevrejskih opština Jugoslavije, Beograd, 1973, 73-263.
- Roth Cecil, *A short history of the Jewish people 1600 B.C. - A.D. 1935*, Macmillan and company limited, London, 1936.
- Станић М., Сташић Д., Ракић Д., Закић С., *Историја биохемијске службе на Косову и Метохији*, Praxis Medica, vol. 35 (3-4), 123-125.
- Фртунић Драган, *Шехер-Мишровица њог Звечаном*, Књижевно друштво Косова и Метохије, Београд, 2010.
- Dželetović Ivanov Pavle, *Jevreji Kosova i Metohije*, Panpublik / Nova knjiga, Beograd, 1988.

Miloš M. DamjanovićDr. Nehemiah Schönfein
- Holocaust victim biography

Nehemiah Schönfein, a Kosovska Mitrovica doctor between the two world wars, represented a genuine example of humanity implied by this calling. He invested his whole self into the development and offering medical assistance to the population of the wider city scape, where he came and settled, only for the reason of providing health assistance to the endangered people. This Russian Jew, that inhabited neutral Switzerland during the First World War, met members of one Serbian delegation that introduced him to the general circumstances in the war-torn country. Interested in giving a personal contribution to remedying health circumstances in the forgotten and remote European areas, Schönfein offered his services to his interlocutors and after the termination of the Great War, he came to Kosovo and Metohija. Taking a short stand in Priština, he settled permanently in Kosovska Mitrovica, where he performed his medical practice in a private office, but also in the service of the state. With his protestant wife and two daughters, he lived in the city located on the Ibar river up until the Nazi occupation and their “final solution to the Jewish question.” Besides his main occupation, due to which he was well-known in the wider geographical area, he was also remembered for his distance far behind death, Dr. Schönfein was one of the rare industrialists in the city. One of the rare Ashkenazim in the city shared the destiny of the remaining local Jewish population of Sephardic origin. Without any exceptions, the Nazis deprived of liberty and deported via rails to Staro Sajmište all those who were captured, where they were executed in a macabre manner alongside most of the other prisoners. This is how the life of Dr. Nehemiah Schönfein had tragically ended, a man who selflessly sacrificed himself to save people without any exclusivity with regard to their religious, economic, national, or other differences. The wife and children managed to survive the war, thanks to the intervention of the Swiss diplomatic core who issued them documents proving their Aryan decent. This paper shall attempt to reconstruct the rich biography of this famous, reputable, and respected Kosovska Mitrovica citizen, whose intensity and diversity of civic activism left unforgettable traces in the lives of his fellow citizens.